

ESEJ

Andrej Hieng

Iz dnevnika. O mestih. Posebej o Ljubljani.

Šestnajstega oktobra 1832 stoji Stendhal pri San Pietru in Montorio na Janikulskem griču v Rimu, hvali vreme in razgled, našteva kraje, ki se mu vzdigujejo v pogled, sproži se mu nekaj umetnostnih in literarnih asociacij, potem pa se zave, da mu je petdeset let in da bi jih nemara kazalo oceniti. Tak je začetek Henryja Brularda. Stendhal vse do nagrobnika ni shajal brez Italije in italijanstva, l'italianità za vsako ceno; jasen dan nad veliko rimsko panoramo je temu antiromantiku potreben za obujanje spominov, kot je komu drugemu potrebna pomoč zvezd ali skodelice čaja. Seveda je za slepečo, durovsko podobo, s katero odpira svojo galerijo, nekaj snobizma - opravičujem se - in rodni Grenoble je tokrat zanimivo, če že ne prijazno osvetljen. Tudi je bil naš Avtor celo v Italiji izbirčen pri mestih: oboževal je Milano in jezera, vznemirjal ga je Rim, odkrito pa je sovražil obe svoji konzulski mesti - Trst in Civitavecchio. (Stendhal, Chateaubriand in Joyce so bili slej ko prej prepričani, da se tam nekje pri Opčinah začenjajo stepe ali puščave.)

Zase bi lahko rekel, da se mi je prav veliko mest prav lepo zapisalo v spomin; no, besedica "prav", ki se mi je tu dvakrat zapored vrnila v besedilo in kar pri priči užalila mojo stilistično pedantnost, nemara občutljivejšemu psihologu razodeva, kako z mojo ljubeznivostjo do tujih krajev le ni vse "biftek in zeleni pinot", kot je optimalnemu navdušenju pravil moj prijatelj S. Seveda so pri roki neizbrisne podobe! Pozno popoldne na Rivi degli Aschiavoni, pogled nazaj, Santa Maria della Salute v raztopljenem zlatu... Toda: kadarkoli sem to podobo *sanjal*, sem nenadoma zavil v stransko ulico in se - nota bene brez kakršnegakoli začudenja - znašel na Prulah, recimo v Hrenovi ulici, v Trnovem, odpirala so se mi stara dvorišča Dolenčeve ali Nušakove "kasarne", srečal sem Vitomila Zupana v svetlosivem borsalinu, potem je bila pod mostičem kalna voda s krešo, morda Gradaščica, prišla je megla, zaradi katere sem trpel v puberteti, moja mama je nekje klicala, majhen glas, v paniki zveržen... Herojski pogled s Karlovega mostu na Hradčane. Bil sem tam v časih realnega socializma. Václavské namesti so za silo iluminirali, pot do mostu pa je šla po temi. Nenadoma se mi je zazdelo, da pred neko trgovino stoji človek in si s svečo razsvetljuje izložbo. Plamenček je migljal po umazani šipi, zadaj pa ni bilo ničesar, niti

Stalinove slike niso premogli, niti kaširane salame. Tolmun prahu. (Zdi se mi, da sem to že enkrat opisal... Kdaj? Kje? In v kakšen namen? Nič ne de!) Kjer so po hišah gorele dvajsetvatne žarnice, so razkrivale z lesenitimi predeljene sobe nekdanjih gospodskih stanovanj. Kaj je iskal človek s svečo? Je bil v resnici tam? Prikazen zaradi Kafke? Ni mi mogoče presoditi, kolikšen kos prikazni, če je prikazen, je smuknil v moje sanje. Meje moje zavesti so v mnogih predelih fluidne, razlite kakor barve na hitro fabriciranih koloriranih perorisbah. Na Starem trgu so bile stopnice in veže in mostovi in žlebovi in megle in deževja, ki bi jih brez težav in brez komentarjev lahko premeščal iz Prage v Ljubljano in iz Ljubljane, recimo, v Brno. Dobro se spominjam, da mi ozračje v prvih Kafkovih novelah, do katerih sem se dokopal, sploh ni bilo v ničemer tuje. (Takrat je v Ljubljani komaj kdo vedel za Kafko; lastnik Šentjakobske knjižnice pa je kupil vsako slovensko in vsako kolikor toliko pohvaljeno nemško knjigo. O tempora! Največ te robe je šlo po vojni v vevške mline, za obsodbo je zadoščal tisk v gotici.) Reka, v katero nazadnje skoči Georg Bendemann, junak novele Sodba, se mi je vsiljevala kot Ljubljana, čeprav po neumnem, saj se zgodba zašpili s tem, da čez most, ki vodi čez reko, začne teči velik promet; prulski most pa še zdaj ni odprt.

Zapustimo Prago! - Kaj bi rekli o Berlinu? Kam uvrstiti Pariz in Rim? Kako je s Florenco?

Po metodi priglihavanja ne bi prišli nimamor. Priglihavanje je smrt ljubezni, pravijo aforisti; tudi nisem videl kdove koliko spomina vrednih mest, ki bi jih ljubeče ali sovražno postavil ob svoje rojstno gnezdo. Bolje bo, da se za hip vrnem k Stendhalu in se oklenem njegove intendantske natančnosti. (Profesorji, ki se, kot je znano, zmerom praskajo, kjer jih ne srbi, so sicer ugotovili, da je v podatkih nezanesljiv in da bržkone laže skoraj še bolj kakor gospod de Chateaubriand; jaz verjamem svetovljanom.) Omenil sem, da je imel Stendhal pri startu v izpoved o H. Brulardu petdeset let: čas za obračun. Jaz imam let za enega kompletnega maturanta več, pa naj se mi spregleda in oprosti starostno nagnjenje do zelo oddaljenih prikazni. V zvezi s Kafko smo govorili o reki, o Ljubljani.

Mesta ob rekah. Praktična in prijetna. Posli in higiena. Smrdljiva kanalizacija starih časov.

Ljubljana je morda najstarejša slika, kar mi jih je ostalo. Ignoriram spoznanje, da se je spridila in usmradila; prav na kraju, kjer sem jo vzljubil, se je spremenila v podvodno smetišče. (Leta 1948 in 1949 smo se še brez skrbi kopali v njej, za naš takratni okus je bila kar dovolj čista; mrzla je bila pa zmerom.) Tuhtam, kdaj sem jo vzljubil, in za vrat se mi mahoma usede žareč poletni dan. Recimo, da sem imel štiri, pet let. Tiste čase sem bil suženj in tiran starejših bratov in sester. Najprej smo bili na Koleziji, ki je bila tedaj še leseno kopališče, potem so me moji jero bi odvlekli na Ljubljano, na Špico, bržkone na kolesih, samo da si napasemo firbec, kopanja je bilo dosti. Spet moram reči: *zdi se mi*, da sem videl dolgo, prašno in z drevjem obrobjeno Opekarstvo ceste. Zdrobljeno sonce v krošnjah je morda prišlo v mojo pamet s kakimi poznejšimi izkušnjami, kakor tudi tako imenovani stradoni, ozke poti, ki so se od

Opekarske cepile proti malemu grabnu. (Mali graben bi moral zapisati z veliko začetnico, čeprav je mala prišla iz davnega občutka, iz primerjave z vrhniško velikanko, ojej!)

Kopališče na Špici se mi je prikazalo kot zelenozlata, zveneča prikazen. Trikotnik, kjer se odcepi Gruberjev kanal, je bil poln kopalcev in čolnov. Seveda jih je bilo manj, kot se je meni dozdevalo, manj je bilo kričanja in gramofonov, razprezana polifonija, dejstvo pa je, da sem videl fante, ki so ob indijanskem tuljenju na glavo skakali v vod! (Tiste čase mi je mama, ker sam še nisem bil vešč razvade, ki me je potlej tako obsedla, brala Vinetuja; ravno tedaj sva prišla do znamenitega vodnega dvoboja z Inču-čunom!) Kakor že: doživetje je bilo velikansko in prav na robu sladkobne groze. Ni šlo le za junaške skakalce. Ob bregu so poležavale zapečene deklice, ki so meketale kot mlade koze, na širokih brisačah so se obračale rejene zrele ženske, predmet mojih zgodnjih nemirov in firbcev, tam so bili trnovski atleti, pomazani z orehovim oljem: preča po sredi glave. In tako naprej, vse pod žarečim pokrovom julijskega ali nemara avgustovskega popoldneva... Kakor bi bilo včeraj, vidim svetlobo, ki se razletava nad Barjem, potem pa v tisočih zrcalnih pokriva leno vrhniško vodo. Če zaprem oči, slišim hripave klice petnajstletnikov, tleskanje vesel, Ramono, nabijanje žoge, odmev na zidovih bližnjih hiš: obide me kar bolestna zamera, da je spomin vendarle le odmev odmeva.

Kdaj pa kdaj seže globlje. Ob robu sanj, včasih pri pisanju. Do katere mere sem v svojih romanih nastopal kot pokrajinar? Nikoli dobesedno. Sintetične pokrajine, poussinovske, če smem tako reči, lorrainovske. (V zadnjem romanu: rečica, v kateri se Feliks koplje s sestričnima. Tunkanje je prav gotovo spomin z Ljubljane, čeprav sam v vodi nisem bil zajec, kot je bil Feliks.)

Umrli je Fellini. Amarcord.

Če bi bil kje daleč in na tujem, bi mi bila Ljubljana razpoznavni znak doma. Domnevam, da bi se mi ob misli nanjo pri srcu in nad trtico prebudile dolge, nihajoče slasti, podobne plimovanju svetlobe nad Barjem, tistemu zlatemu, vendar malce z meglicami opredeljenemu zibanju, v katerem so bili doma nešteti kačji pastirji: na severu in na vzhodu griča Gradu in Golovca zamejajeta pogled kot dve prežarjeni potezi Riharda Jakopiča. Zvoniki: trnovski, šentjakobski, florjanski.

Dolgo časa smo stanovali v Gradišču. Vsako opoldne sem lahko videl Jakopiča, ki je z malce podrsavajočimi koraki prihajal na četrtinko vina: bife v tako imenovani nemški hiši za Dramo, nasproti gostilne Lovšin. Zdaj so tam arkade in štacuna. V pivnico se je prišlo po dveh ali treh stopničkah, ker je bila pod nivojem pločnika. Jakopič je zelo pazil, da se mu ne bi kaj primerilo s tramvajem in s tistimi stopničkami. Bil je veličastna, preroška prikazen s svojo dolgo sivo brado, obenem pa je bil kavalir stare šole. V nemški hiši je stanovala gospa Šarič, velika igralka in velika dama. Namerilo se je, da sem bil priča, kako sta se igralka in mojster srečala pred bifejem: videl sem, kako je Jakopič s široko gesto snel svoj širokokrajni klobuk in ga potlej držal ves čas pred prsmi, udvorljivo, svetovljansko, gospa pa je nagnila glavo proti

desni rami, vse comme il faut; z nasprotnega pločnika nisem mogel slišati, kaj se menita, očitno pa je bilo, da gospa Jakopiča prosi, naj se vendar pokrije, a tega ni maral storiti. (Proust omenja, kako so v njegovih otroških letih gospodje sprehajalci odmetavali ravnokar našgane cigare, ko so srečali znano damo in jo pozdravili.) In Jakopič je bil povečini mračen, demonski mojster.

Veliko priložnosti za portretiranje, več kot za krajinarstvo. V starih mestih mrgoli originalov. (Thomas Mann, ki je vedel.) Ljubljancani bi se iz varčnosti odločili za umetnost avtoportreta, kjer bi bilo kaj talenta, seveda. Poceni.

Bolj ko privzdigujem daljnogled, bolj ko pripiram pogled, da bi raziskal daljave, ki jih je čas dodobra izlužil in izpral, bolj se mi iskane, slutene slike v teh daljavah prekrivajo, mešajo, izpodrivajo; ker so barve izlužene, so tudi obrisi figur marsikje premaknjeni. Postale so nenevarne, bi lahko ugotovili, te naše figure: naivno impresionistični zastor - nizka luč. dolge, mile, vijoličaste sence - jih do neke mere kamuflira kot osebe iz "igrokaza": poskakujoči junaki vodvilja ali melodrame. Pevec kupletov Mirko Jelačin. Špasi Frtavčkovega Gustla in Kurenčkove Nežke. Skeči ljubljankse televizije. Tako nekako; če nisi siten, se nasmehneš, če gledaš iz daljave, ne vidiš krčevitih grimas, temveč mnogo čipkastih nasmehov. V resnici je bila Ljubljana vedno precej zavratno, temno, prihajajočem neprijazno in plesnivo mesto. Megla nad njo je bila junija in septembra ob desetih dopoldne zlata, sicer pa se je strupeno zelena in umazano bela spuščala nad strehe. Stehe z mnogimi prežrtimi žlebovi. Po vsch gostilnah so kuhali kislo zelje, smrdelo je od Ferlinca do Žabarja, dalmatincec je bil skoraj zastoj, hišniki so zgodaj zaklepali portone, po vežah in stopniščih ni bilo luči, pozni pijanci so iskali ključe in vžigalice. Staro mesto, polno zaribanih zamer in še starejših zavisti. Mesto posmehljivih firbcev. Dobro pomnim, kako so obzidavali Ljubljanico, ves njen mestni tok od Špice do Cukrarne, bilo ej malo *pred* krizo ali nemara že kar *med* krizo, delovna sila je bila poceni, kopalo in betoniralo se je ob vsakem vremenu, stavbenik Dukič je uresničeval enega svojih velikih projektov; po bregovih so stali neutrudni ljubljanski radovedneži in zijali v blatno garanje na dnu struge. Vem, da so mi to "delovišče", kot bi rekli danes, pokazali, vem tudi, da se mi je zajedel posebne sorte strah. Delavei so bili globoko spodaj, kakor nekoč kopalci na Špici, obločnice so se pozibavale. Levo od nas sta se pod marelami sprla dva meščana. Čudež, da sem si zapomnil! So mi povedali? Bržkone. Seveda! Takole je šlo. - Prvi: Ja, ja, gospod Frbežar, das Leben ist doch kein Honiglecken... Trditev, da življenje pač ni oblizovanje medu, se je sosedu iz neznanih razlogov posmodila pod nos, da je vzrohnal: Kva pa mislte s temla vašem fizimatencam, če sme proseti?

Mnogo pozneje se mi je razodelo, kaj so "fizimatence" ali fizimatente. Prvi razrednik v prvi gimnaziji je nastopni govor pred enajstletnimi mulci sklenil z grožnjo: - In da mi boste shajali brez fizimatenc! Jaz se ne bom nič hecal!... Doma mi je mama razložila, kako je beseda iz pogovorne avstrijske nemščine prišla v pamet in na jezike ljubljanskih meščanov: pomeni čenče, jezikanje, obrekovanje, spletke in kar je še podobnega. Pozneje jo je nadomestila beseda, ki je, kolikor mi je znano, do danes v

rabi: Flavze...

Bil sem prepričan, da bo Fellini napravil še en film, pa ga ni, kar odšel je. V Riminiju so vladale "fizimatence", ravno tako kakor v Ljubljani, le da med nami ni bilo nikogar, ki bi se mu prikazal prav na zasneženem trgu.

Zdaj je več vetra, kot ga je bilo včasih, ampak tudi mnogo manj megle. Če so mladi ljudje pri volji poslušati - ali pa iz posebnih ozirov *morajo*, Bog jim bo grehe odpustil - jim nastavim stari starčevski šlager, razlagam jim, kakšna je bila prava morostarska megla: ko si stegnil roko, nisi več videl prstov, samo res izkušeni ali navdahnjeni pijanci so si izvrtali pot od - recimo - Štrajzlbirta do Ceste dveh cesarjev, avemarija iz Šenkla vža je segla do trga, kaj dlje prav gotovo ne, tramvaj je prihajal tipaje, z ubitim žvenkljanjem, kakor bi se motal skoz vato, obločnice so bile rumeno, plinske svetilke pa žvepleno pomežikovanje; in megla je smrdela špitalsko, hiralniško, cvickasto, po gnilih travah v barjanskem glenu, po odprtih pisoarijih, s katerimi je bila tedaj še okrašena naša prestolnica, po ribah.

Ponavljam se. Rad bi povedal, da Grumova Goga in Mrakova Rimljanovina nista le metafori ali asociaciji na kakšne nordijske gledališke igre. Za zavešenimi okni so vladale omenjene fizimatence in se kdaj pa kdaj sprevrgle v pravi kriminal. Kriminal se je prikazal na sodišču, na prvi strani Naroda, Slovenca, jutra, največkrat so ga kar s smetišnico stresli v štedilnik, ki se mu je tistikrat reklo šporgert. (Spotoma povem: če bi bil med vrstniki v osnovni šoli resno uporabljal besede štedilnik, omara, zaveše, lesteneč, žimnica, pernica etc. etc., bi me pri priči razglasili za velikanskega osla in pedanta.)

Zavedam se, kako se mi zapisujejo stvari, ki jih je res težko urediti, da bi imele rep in glavo in da bi komu, čeprav le meni samemu, posredovale kako izkušnjo, kako občo modrost, za en aforizem samozavestne učenosti. Če mesta niso zgradili očetje jezuiti v Paragvaju, ga ne uloviš v jezuitsko pisemsko shemo. Z ljubeznijo ne dobiš prepustnice vanj. Ali pač? "Vse blagoslove tebi, Ljubljana!" Že, že, ampak to je navsezadnje vzdihovanje z Ottakringa, hrepenenje prek štiristopetdeset kilometrov.

Kaj naj zapišem? Kaj naj opišem? Morda Tivoli, ki so mu politični urbanisti odrezali en krajec? Kako "zapišeš" park, pa stisko in mencanje v snegu, ko se ne spodobi stopiti za grm, če si na prvem randevuju? V poznejših letih smo prihajali tja iz bara Nebotičnik, prve ptice so se oglašale z zmagoslavnimi klici, zarja je barvala meglice v vrhovih krošenj. Predmet za lirskega pesnika.

Zeschkovo vilo, ki se je morala umakniti bronastemu Borisu Kidriču...?

Stanovanje Izidorja Cankarja? Njegove ptice iz tulskega srebra? Najlepše Jakopičeve Križanke?

Melanolijo nedejskih popoldnevov pri Ljudski kuhinji in na Hradeckega cesti...? Vsi pubertetniki imajo v rojstnem mestu Streliško ulico in pritlično okno s prašno šipo, v kateri uzrejo svoj nedopovedljivo grdi obraz.

Živel sem na zelo različnih socialnih nivojih. Koseze so bile barakarsko naselje, na sredi dve trdni kmetiji, ena je bila Avšičeva. Sploh pa je bilo v Ljubljani zmerom tako,

da je v času gnojenja smrdelo prav do pošte.

Tam, kjer se Študentovska ulica odlepi od hiš in varovalnega zidu, kjer se vdruge presuka na grajskem pobočju, je pogled na stolnico in stare strehe ob zimskih večerih, če je kaj snega, posebno lep. (Neroden stavek, a naj ostane; bolj ko ga bom obračal, manj bo očaranosti.) V daljavi, v večerni zarji so plavale planine naravnost proti luneti nebesne kupole.

Clavicula urbis, ključ mesta: stare čenče!

Zavedam se, da je to, kar imam na razpolago, bolj podobno šopu vitrihov, kot pa ključu za splošno rabo, in da so vrata spominskega mesta močno različna, da se odpirajo na kar se da različne, predvsem pa različno stare ulice in trge. Marsikaj je iz pričevanja, ne iz izkušnje, taki so tudi glasovi, o katerih sem bral, a jih razločno slišim, recimo glasovi Levstikove boleznin in predsmrtne groze - "žaba kreketal in pav kričal: dežja se bati!" - Aškerčevo godrnjanje, ko sedi v restavraciji hotela Loyd, dosledno obrnjen k zidu, da ga ne bi kdo ogovoril, Muysovo sopenje, ko lovi namišljenje uši, nato znova Levstikovo kričanje po hodnikih stare licejske knjižnice... koliko mizantropov, koliko čudakov...

Zdaj je mesto preveliko in preveč poturčeno, da bi prepoznavali originale. Če bi začel naštevati tiste, ki sem jih imel sam priložnost opazovati v otroških letih, bi se mi seznam raztegnil kakor svetopisemski rodovnik - "to je knjiga rodov Adamovih" - zmanjkalo pa bi prostora za portrete, izobesiti bi mogel samo okvire z napisi ali skice na pretirano širokih panojih. Ali naj vendarle poskusim z nekaj imeni in prizorišči? Hic est locus... Videl sem Katarinskega Lojzka, božjega otroka z Dolomitov, kako se na krivih nogah krotoviči okrog Ljubljane, bos poleti, bos pozimi; nihče, ki ga je kdaj srečal, ne bo pozabil njegovega milega smehljaja... Videl sem Marija Kogoja, ki je prav pod mojim oknom v Gradišču plesal bloden ples okrog plinske svetilke... Poznal sem besnega Joko Žigona, v kavarni Zalaznik je v družini dijakov klical večno prekletstvo na glavo profesorja Kidriča... Tam blizu je Lili Novy odprla mlekarino, v njej sta z grofico Auersperg nameravali prodajati mleko turjaških krav; kako jima je posel uspeval, ne vem... Pred magistratom sva z mamo srečala igralca Danila, ki je bil na moč eleganten in prijazen gospod; ko je slišal, kako me zabavajo njegovi Spomini, je podvojil živjialnost, udvorljivo se je obračal k mami in ponavljal: - Oh, je bil hec včasih, a ne, milostljiva?!... Podoba srečnega moža. Za hrptom smo imeli stavbo nekdanjega hotela Bildman, kjer se je mama rodila in kjer je njena mama umrla od porodne mrzlice... Videl sem tudi starega Grassellija, o katerem so me poučili, da je bil prvi slovenski župan v Ljubljani. Čuden, droben starček je obešen na komolec poškrbljene služkinje prihajal po Šelenburgovi ulici, pomagal si je tudi z drobno palico, dišal je po presušeni koži in lavendlu, marsikateri pozdrav je spregledal, pred pošto pa se je mahoma ustavil, potegnil roko izpod kuharičinega komolca in se vzravnal, kolikor se je dalo: od Slona sem je drobila čedna, čedna in rosna punca v šumeči pomladanski obleki - es war im wunderschönen Monat Mai, v Tivoliju so cvetele japonske kutine, punčara je streljala z očmi na vse strani, videti jo je bilo tudi

v izložbenih oknih Bonačeve trgovine na drugi strani ceste - in naš stari župan se ni dal čisto nič motiti v obéudovanju, ko je majska prikazen frfotala mimo njega, si je diskretno poljubil konice prstov v cvrnatih rokavicah, kar je bilo visoko priznanje, in potem se je scela obračal za njo, podoben svinčenemu vojačku, ki ga sučeš z magnetom. Služkinja je bila teh razvratnih komedij očitno vajena, gledala je proti Ajdovščini; ko so sprehajalci zakrili dekletce, je oče Grasseli potrkal s palico ob pločnik in se zataknil v ponujeno roko: odkorakala sta... Mila, daljna podobica!

Dlje ko lezem v tole pisanje, bolj mi postaja jasno, da ga ne bom mogel spodobno skleniti. Spomini gredo nadme kakor rastoča voda. Od vseh strani zadevajo vame očitajoči pogledi. - Kaj pa jaz? pravijo. In smo šele pri tako imenovanih originalih! Kam sem odrinil prijatelje? Kam ljubezni? Kam sovražnike? Kam podobe vojne? Ali sem vsaj nakazal, kakšne so bile ljubljanske ulice, ko so jih Italijani zapirali s španskimi jezdecí? Ali bi moral kaj povedati o doktorju Kantetu, ki je na malici pri mami Vitomila Zupana slavil pesnika Leopardija? (Ko so ga drugič obešali, je znameniti policijski komisar izrekel nepozabni stavek: - Upam, da bo tokrat držalo!)

Introspekcija pred ozadjem povojnih strahov. Slavija je čisto zraven Nebotičnika. Bar Nebotičnik je imel posebno udbovsko dežurstvo. - Izginotje ljubljanskih Nemcev.

Na prejšnjih straneh sem nadrobil nekaj strupenih misli o strupeni Ljubljani, o megli in fizimatencah, celo o kriminalu, ki so ga meščani kurili v štedilnikih, ampak ob koncu pisanja sem se ugriznil v jezik. Kdove zakaj in kako sem se spomnil plemenitih ljubljanskih zdravnikov. Doktor Derč, Miklavž ljubljanskih zdravnikov, je prešel v legendo, skupaj s svojim vozičkom in konjem, z dolgo belo brado, s sivim polcilindrom in pepitastim žaketom, s strogostjo do mater in nežnostjo do otrok, ki jih je ponavadi zdravil kar za božji lon; a bil je tudi humorna pošast. (Anekdota. Črnuški most. Sava je še za kopanje, malo nad mostom pleše, seveda v kopalkah, celo v tedaj modernih minimalkah, nekaj mladih ljudi, navijajo gramofon in se veselijo počitnic. Pripelje se doktor Derč. Ustavi voziček in gleda proti bregu. Čaka. Opazuje. Nič. Gramofon odjenja, pari vsaksebi. Derč še malo opazuje, zmajuje z glavo, gre h konju in mu zaupa: - Fast ganz nackt. In nobene elevacije. Nič! Kdo jim bo delal otroke?!...) To je bilo na Savi. Prav nasproti Opere je imel ordinacijo lepi in zelo uglašeni doktor Rauner Bassin, očesni zdravnik z najbolje opremljeno specialistično ordinacijo v Ljubljani. V zgodnji jeseni 1936 je umrl moj oče, moj brat Janez pa je na kopališču staknil trahom, ki je zelo nevarna in sitna bolezen. Mama ga je poslala k doktorju Bassinu. To zdaj seveda ni anekdota, temveč poročilo. Doktor Bassin je bratu pozdravil trahom, a ko je prišel čas za plačilo tega relativno dolgotrajnega zdravljenja, je energično odklonil, da bi sprejel honorar: vdovam in osirotelim mladoletnikom se ne spodobi jemati denarja... Doktor Höglér je bil starejši kočevski Nemec, ki je imel na Resslerji cesti splošno prakso, čeprav je najraje zdravil otroke, ki jim je v čudni mešanici svoje slabe nemščine in še slabše slovenščine povprek govoril "Engeli, ubožec, oh, du Hascherl, sirota neumna!" Angel je bil v resnici sam. Majhen močič v pelerini, večno na biciklu, zmerom pokrit s tiho dobro voljo. Pravil sem že, da smo stanovali

v Kosezah. Veliko revščine okrog nas. Zima je bila, davica je strašila. Naenkrat je iz Brandtove barake priletela neka gospa in rotila mojega očeta, naj ji za božjo voljo najde kje kakšnega zdravnika, ker da ji bo otroka zadušilo. Oče se je posvetoval z mamo in brž sta ugotovila, da bi bilo po takem vremenu mogoče dobiti le doktorja Höglerja. Med dež so se začele mešati snežinke, prave cunje. Avtobus številka pet seveda še ni vozil, prva tramvajska postaja je bila pri remizi ali pri stari šišenski cerkvi. Oče je šel na telefon. Doktorja Höglerja je rotil, naj, na njegov konto, vzame taksi in se pripelje. Högler se je res pripeljal. Na kolesu po Večni poti, ogrnjen v lodnasto pelerino, ki jo je čez in čez pokrival mokri sneg! Ordiniral je, če prav pomnim, uspešno, napisal je recepte, nekaj zdravil je prinesel s seboj, in ko je odhajal, je skrivaj potisnil bankovec za sto dinarjev pod skodelico, v kateri so mu ponudili lipov čaj.

Doktor Bajc. Mene je prepeljal čez prve astmatične napade, mojo mamo pa z diskretno plemenitostjo v boljše življenje. Teh reči ne znam izraziti, tudi ni potrebno.

Zapisek bom končal na mestu, kjer bi se sprožile zgodbe, če bi le malo popustil vajeti spomina in domišljije, se pravi, če bi fantazija začela komandirati, kot se rado zgodi, saj je sugestivnejša od spomina. (O zanesljivosti in nezanesljivosti spomina kdaj drugič.) Bojim se, da sem se že dozdej v tehle zapiskih podajal na spolzka pota, po kakršnih je njega dni kolovratil gospod Laurence Sterne. (Sterne je puščal črepinje tam, kjer je razbil kozarec.) Jaz si tokrat iz pisanih kamenčkov nisem sestavil niti majhnega mozaika, s preveč šare sem se obdal in vse preveč pokojnikov se mi je nadrenjalo okoli mize, da bi jim mogel biti kos brez prostrane pripovedi, se pravi brez *romana*. Čisto nespametne skušnjave! Ampak nekakšen sklep bi pa vendarle moral napraviti, zase! Vsaj zase! Nauk in "naravoučenje" spadata k vsakemu slovanskemu pisanju. Ali naj poparadiram z globoko mislijo, da so mesta predvsem ljudje, ki smo jih v njih srečavali, in da so v hišni temelj zataknjene - za armaturo, nemara - kosti? Lepo rečeno, ampak morbidno in romantično. Már naj opozorim na dejstvo, da so največji slikarji pokrajinske podobe ponavadi vsaj malo obljudili; celo ljudomrzniskemu Cézannu so se prikazovale kopalke pod drevjem...? V spominu na mesto našega otroštva se izmenoma ali križemkraž prižigajo ogenjčki sadizma ali prihuljena žerjavica mazohizma, večkrat pa pade kisli dež čisto navadne sentimentalnosti...

Spet Fellini. Amarcord.

Fanny in Alexander.

Družinske kronike Lojzeta Kovačiča.

V vsakem od teh primerov - in vsi trije so zgodbe o mestih - gre za avtobiografijo.

Cankar piše: Kadar vidim daljno domovino skozi okno svojih sanj... - Povedal sem že, da nobeno mojih sanjanih mest ne more shajati brez ljubljanske vedute. Tudi ko sem tole pisal, se mi ni godilo nič drugače; in sosedov moped in budilka in jaz sam imamo pravico, da sanje prekinemo kjer si bodi, saj sanje konec koncev niso fabulativno sklenjena novela iz 19. stoletja.